كوردستان نێت
KURDISTAN NET
رۆژنامەیەكی ئەلكترۆنی رۆژانەی گشتی سەربەخۆی كوردییە

ئایا ئایندەی سیاسی ئەم وڵاتە بەرەو دیموكراسی دەچێت ... ؟

سەروەر كەریم

بەر لەوەی قسە لەسەر ئەوە بكەین، كە ئایندەی عێراق بەرەو دیموكراسی دەچێت، دەبێت كەمێك بگەڕێینەوە دواوەو سەیری شێوازی دروست بوونی دەوڵەتی عێراقو پێكهاتە سیاسیو كۆمەڵایەتیەكان بكەینو بزانین تا چەند باری سیاسیو كۆمەڵایەتی عێراق یارمەتی دەربووە بۆ ئەوەی بنەماكانی دیموكراسی چەكەرە بكاتو بلاوبێتەوە، تا ئەو پێكهاتانە نەناسینو دەست نیشانی فاكتەرەكانی نەكەین ناتوانین دەرئەنجامێكی ئەوتۆ، لەبارەی دیموكراسی بوونی عێراق، یاخود نەبوونی بەدەسن بهێنین، چونكە هەر كۆمەڵگایەك بەبێ دەست نیشان كردنی پێك هاتە كۆمەڵایەتیو سیاسیەكانی لە قۆناغەكانی دروست بوونییەوە نەناسین ناتوانین كاركردو جۆری سیستمی سیاسیو كۆمەڵایەتی بناسین، بەنەناسینی جۆری پێكهاتەكانو دەسەڵاتەكانیش ناتوانین بڕیار لەسەر هیچ پێناسەیەكی دیاری كراو بدەین.

كۆمەڵگای عێراق، كۆمەڵگایەكی داخراوی سونەتی ئایینی بووەو بەدرێژایی مێژوو هەتا دروست كردنی یەكەمین دەوڵەت لەسەر دەستی بەریتانیا، پیكهاتەی سیاسیو كۆمەڵایەتی عێراق بەسەر خێڵو ناوچەو تیرو مەزهەب گەرایی دابەش بوو، هەر یەكێكیش لەو پێك هاتانە خاوەنی خەسڵەتو تایبەتمەندی خۆیان بوونو هەڵگری یەك دنیا جیاوازیش بوون لەگەڵ یەكدیو تا ئەو پەڕی ئاستی توندو تیژیان بەرامبەرە یەكدی بەكارهێناوەو كاری ڕۆژانەیان شەڕو تاڵانو داگیركردنو دەست درێژی بووە بۆ سەر یەكتریو هیچ كات گوێیان بەژیانی لێبوردەییو گوێ لەیەكتر گرتن نەداوە، بۆیە دەبینین خێڵەكانی ناو عێراق هەر یەكەیان بەجۆرێك لە جۆرەكان دژی هەر جۆرە ئازادیو مافێك بووە بۆ خێڵەكانی ترو بەردەوام ئەوە لە سایكۆژیەتیاندا كاری كردووە كە چۆن دەسەڵاتی خۆی زیاد بكاتو داگیر بكات، بۆ ئەم كارەش لەشەڕی ڕۆژانەو داگیركاریو وێران كاری دا بووە، بەبێ گوێ دانە هیچ قیەمیكی مرۆڤانەو بەدەوام لەسەنگەر گرتن دا بووە، لەدژی خێڵو تایفەو مەزهەبەكانی تر، ئەمەش تاكی عێراقی گەیاندووە بە فەلسەفەی دڵ ڕەقیو خوین ڕشتنو ئاسایی ترین كار لەلای تاكی عێراقی خوێن ڕشتنو لەناوبردن بووەو ئەو سیمایەش بەئاسانی بەمێژووی خوێناوی عێراقەوە دەبینرێتو كاروكردەكانی خێڵو ئایینە جیاوازەكان لە عێراقداو شەڕو كارولكاریو دەست درێژیەكانیان بۆ سەر

یەكترو ڕێژەی قوربانیەكانی دەستی ئەو عەقڵیەتە، لە كۆنەوە تا ئەمڕۆ درێژەی هەیەو كار لەناو سایكۆلۆژیەتی پیك هاتە جیاوازەكانی عێراق دەكات.

پەیوەست بوونی تاكی عێراقی بەسایكۆلۆژیەتی دڵ ڕەقیو فەلسەفەی خوێن، لەخۆڕاو لەخۆوە نییە، بەڵكو ئەوە دەرئەنجامی ئەو كەلتورە دوورو درێژەی كۆی عەقڵیەتی عەرەبی بیابانە، كە لەڕابوردوداو خێڵو تیرەكانی عەرەبی دورگەی عەرەبی شەهامەتو پیاوەتی لەلایەن داگیركردنو تاڵان كردنو دەست بەسەراگرتنی یەكترو شەڕی هەمە ڕۆژە، ئەوە گەورەترین سیفەتی عەرەب بووە بەگشتیو بەر لەهاتنی ئیسلامو دوای هاتنی ئیسلامیش بەجۆرێكی تر ئەو سایكلۆژیەتەی لەلای تاكی عێراقی قوڵ كردوەو بگرە هاندەریش بووە بۆ ئەوەی زیاتر عەقڵیەتی داگیركاریو تاڵانكردن پەرەبسێنێو ناكۆكی نێوان خێڵەكانی عەرەب زیاتر بكاتو فەلسەفەی خوێن ڕشتنو دڵ ڕەقی پەرەی زیاتر بسێنێ، ڕەوشتی داگیركاریو تاڵانكردن لەلای عەرەب بەگشتیو عەرەبی عێراقیش بەتایبەتی فەلسەفەی مانەوە عەقڵیەت بووەو بەردەوام ئەو سایكلۆژیەتە گەشێنراوەتەوەو كاری لەسەر كراوە، بۆیە پەلاماری خێڵەكان بۆ سەر یەكتریو شەڕی نێوان مەزهەبە جیاوازەكانی ناو یەك ئایین مێژوویەكی خوێناوی زۆری هەیە لەلایە هەر دوو مەزهەبی (شیعەو سونە) لەتەواوی ناوچە عەرەب نشنیەكانەوە بەعێراقیشەوە، سەرباری ئەوەی عەرەب هەر لە كۆنەوە خاوەنی عەقڵیەتی شەڕانگێزیو نەفی كردنەوەی ئەوی تر بووەو هەرگیز باوەڕیان بەگفتوگۆكردن نەبووەو خەریكی كاری سڕینەوەی یەكتری بوونو لەو پێناوەش دا دەریایەك خوێن ڕژێنراوە، بۆیە خێڵەكانی عەرەب، بەردەوام لەخۆ ئامادەكردنو خۆ پڕ چەك كردن دا بوون لەترسی یەكتریو هەنگاونانیش بۆ داگیركردنی یەكترو تاڵان كردنی یەكتری، چونكە عەرەب لەسەر ئەوە ڕاهاتبوون ژیانی ڕۆژانەی بەدەسكەوتی شەڕی ڕۆژانە دابین بكات، هەڵبەتە ئیسلامیش وەك لەپێشتر ئاماژەم بۆ كرد دەروازەیەكی تر بوو بۆ پڕكردنی سایكلۆژیەتی تاكی عەرەبی بۆ داگیركردنو تاڵان كردن، بەناوی بڵاوبوونەوەی ئایینو پەیداكردنی دەسەڵاتی ڕەهاو دامەزراندنی ئیمپراتۆریەت، داگیركاریەكانی ئیسلام بۆ ناوچەكان شایەدی ئەو ڕاستیەن.

دیارە تاكی عێراقیش پەروەردەی ئەو عەقڵیەتو فەلسەفەیە، كە دەبێت بەردەوام لەهەوڵی داگیركردنو تاڵانكردن دا بێتو ئەو ڕەوشەش لە عێراق دا هەزاران ساڵی خایاندوەو نەوە دوای نەوە بەو شێوە عەقڵیەتە پەروەردە كراوەو بۆ نەوەكانی دواتر گواستراوەتەوەو بوار نەدراوە لێبوردەیی لە عەقڵیەتی تاكی عێراقی دا گەشە بكاتو لێك نزیك بوونەوەو پێكەوە ژیان، عەقڵیەتی شەڕانگێزو كوشتو بڕو كاولكاری بسڕێتەوە، بۆیە كۆمەڵگای عێراقی خاوەنی گەورەترین شەڕی خوێناوی ناو خێڵو پێكهاتە كۆمەڵایەتیو ئایینییەكانەوەو ئەو شەڕانەش بە درێژایی مێژوو چەند بارە بوونەتەوەو قوربانیەكانیش ڕوو لەزیادو زیاتر كردووەو ناكۆكی نێوان ئەو پێك هاتانەش قوڵ ترو خوێناوی تر بووە، ئەو ڕەوشەی ناو پێك هاتەكانی كۆمەڵگای عێراق وای كردبوو، كە هیچ كاتێك نەتوانن بوار بۆ هوشیاری لەبارەی مافو ئازادیەكانی یەكتر بكەنەوەو هەوڵی ئەوە بدەن كە فێری ژیانی دوور لە ڕقو شەڕ بن.. بوونی ئەو سایكلۆژیەتە وای كردبوو، بەردەوام ڕەوشی عێراق ئاڵۆزو نالەبار بێتو شەڕی سڕینەوەی یەكتری بەردەوام بێتو نەتوانن دەسەڵاتو دەوڵەتێكی مۆدێرن پێك بهێننو خۆیان لەسەر ژیانی مەدەنی ڕابهێننو نەوەكان بە عەقڵیەتی قبوڵ كردنی ئەویتر بەهەموو جیاوازیە ئایینیو

مەزهەبیەکانەوە قبوڵ بکەن، هەر بۆیە کاتێك یەکەمین دەوڵەت کە لەسەر دەستی بەریتانیا لە عێراق دروست دەکرێت، ئەو دەوڵەتە دورست دەکرێتو هیچ بنەمایەکی بەشداری کردنی هاوڵاتیانی عێراقی تیا نییەو، لەماوەیەکی کورت دا شەڕی دژی ئەو دەسەلاتە دەست پێدەکات، چونکە تاکی عێراقی تاکێکی شەڕانگێزو دڵ ڕەقەو ئامادەی ژیانی پێکەوەیی نیە، شەڕەکان دژی دەسەڵاتی پاشایەتی هەتا ساڵی (1958) دەخایەنێت چەندین شەڕی خوێناوی لەنێوان دەسەڵاتی پاشایەتیو ئەوانی تردا ڕوو دەداتو هەتا ڕووخانی دەسەڵاتی پاشایەتی، کە مێژووی عێراق شاهیدی ئەوەیە کە چ ڕقو دڵ ڕەقیەك لەناو دڵی تاکی عێراقی دا دژی پاشایەتی پەنگی خواردوەتەوەو لەکاتی ڕوخاندنی دا چۆن سوکایەتی بەجەستەی کوژراوەکان کراوەو ئەو سیناریۆیەش لە ڕووخاندی قاسمیەکانیش دووبارە بوەوەو بەهاتنی بەعسیش هەمان سیناریۆ کاری کردوە لەناو عەقڵیەتی تاکی عێراقیو بەعس بەو پەڕی دڕندانە کوشتو بڕی ئەنجام داوەو پەرەشی بە عەقڵیەتی سڕینەوەو ئەوی تر داوەو شەرعیەتیشی بەخۆی داوە.. کۆمەڵگایەك خاوەنی ئەو عەقڵیەتو کەلتورو سایکۆلۆژیەتە بێت، ئایا ئەگەری ئەوەی هەیە ئەوی تر قبوڵ بکاتو دەست بەرداری شەڕو کوشتنو تاڵانکاری بێت، ئەمە ئەو پرسیارە گرنگەیە کە دەتوانین لێیەوە قسە لە ئەگەرەکانی دیموکراسی بکەین، چونکە دیموکراسی لە سادەترین پیناسەدا قبوڵ کردنی جیاوازیەکانو ئازادیەکانی ئەوی ترە، کۆمەڵگایەك لەسەر ئەو بنەمایە ڕانەهاتبێ، سانا نییە بەرەو دیموکراسی هەنگاو بنێت..

کۆمەڵگای عێراقی هەزاران ساڵە مومارەسەی توندو تیژیو دڵ ڕەقی دەکاتو تائێستاش دوای ئەو هەموو ساڵە لە خوێن ڕشتنو ئازاری دەورنی، سەرباری ئەو هەموو پێشکەوتنەی لەبواری زانستو زانیاریو تەکنەلۆژیادا ڕووی داوە، کە کاریگەری ڕاستەوخۆی هەبووە لەسەر کۆی کۆمەڵگای مرۆڤایەتیو گۆڕینی ئاڕاستەی توندوتیژیو دڵ ڕەقی، بەڵام ئەو گۆڕانکاریانە کەمترین کاردانەوەی لەلای تاکی عێراقی نەبووەو ئێستاش کۆی ئەو عەقڵیەتی شەڕانگێزیو قبوڵ نەکردنی ئەویترو بەکارهێنانی تا ئەو پەڕی توندو تیژی لەناو پێك هاتەکانی کۆمەڵگای عێراق دا ئیش دەکات، تائێستاش شەڕی ئەتنیکیو تایفیو مەزهەبی لە عێراقدا بەشێوە ناشیرینەکەی بوونی هەیەو کۆی پێك هاتە حزبیو ڕێکخراوەییو مەزهەبە جۆراوجۆرەکان شەڕ لەسەر سڕینەوەی یەکتری دەکەن، گەرچی ئێستا ئەو ناکۆکیە خوێناویانە لەچوار چێوەی مۆدێرن تر لە خێڵ بەڕێوە دەچێت، بەڵام بەهەمان عەقڵیەتی خێڵ کار دەکەنو هەوڵی سڕینەوەو لەناوبردنی یەکتری دەدەن، بۆیە ئەگەرەکان بۆ بەدیموکراسی بوونی عێراق لەئێستاداو دوای (86) ساڵ لەدروست بوونی یەکەمین دەوڵەت لە عێراق دا ئەگەرێکی لاوازەو بەم عەقڵیەتو کەلتورو ڕۆشنبیری شەڕانگێزییەوە.. چونکە تاکی عێراقی تاکێکە بەردەوام لەنەستی دا هەستی سڕینەوەو لەناوبردن کار دەکات. کۆڕینی ئەو عەقڵەیەتەش کارێکی زۆر زەحمەتە، ئایدیایەك بتوانێت کەلتورێکی هەزاران ساڵە بسڕێتەوە ئەگەر ویستی خودیو پەرۆشی خودی بۆ گۆڕانکاری بوونی نەبێت.

تاکی عێراقی کەمترین ئامادەیی لەخۆنەگرتوە بۆ گۆڕانکاری لە عەقڵیەتو سایکۆلۆژیەتی داو بەردەوام نەوەکان بە کەلتورو ڕۆشنبیری کۆن دەمەزەرد دەکرێنەوەو کار لەسەر سایکلۆژیەتیان دەکریو هان دەدرێن بۆ شەڕانگێزیو لەناوبردنی یەکتری، ڕۆژانە مەزهەبە جیاوازەکان نەوەکانیان

پەروەردە دەکەن لەسەر ڕەفزکردنەوەی ئەوەی ترو، ئەتنیکە جیاوازەکان کار بۆ لەناوبردنی یەکتری دەکەن‌و ئەو ڕۆشنبیریە بەنەوەکانیان دەدەن‌و هیچ ئاماژەیەك بۆ لێبوردەیی‌و پێکەوەژیان‌و سڕینەوەی عەقلیەتی فەلسەفەی خوێن کار ناکات.. گەرچی لەدوای پرۆسەی ڕزگارکردنی عێراقەوە هەزاران ڕێکخراوی کۆمەڵی مەدەنی دروست بوون‌و ڕێژەی دروست کردنی حزب زۆر فراوان بووە، سێ جار هەڵبژاردن ئەنجام دراوە، بەڵام ناتوانین هیچ یەکێك لەوانە بەسەرەتایەك بەرەو دیموکراسی سەیر بکەین، چونکە زۆرینەی ئەو پێك هاتانەو بەشداری کردنیان لەو پرۆسانەدا، جگە لەڕق لەبەرامبەرو سڕینەوەی بەرامبەر هیچ شتێکی تریان نییە، دوای سێ ساڵ لەو پرۆسەیە ئێستایش گەورەترین خوێن ڕێژی لە عێراقدا ئەنجام دەدرێت‌و ڕۆژانە مومارەسەی دڵ ڕەقی‌و خوێن ڕشتن ئەنجام دەددرێت‌و هیچ یەکێك لەو کارە ناشرینانە دڵی تاکی عێراقی ئازار نادات‌و جۆرێك لە گۆڕانکاری بەسەر سایکلۆژیەتیاندا ناهێنێت، کە ئەو هەموو ڕق‌و خوێن ڕشتنە چی سودێك بە مرۆڤ‌و خەونەکانی دەگەیەنێت.. تائێستاش تاکی عێراقی بەناشیرین ترین شێوە مرۆڤ کوژی ئەنجام دەدات، کە ئەوە عەقلیەتی هەزار ساڵ بەر لەئێستایەو تاکی عێراقی گۆڕانی بەسەردا نەهاتوە، لەبەر ئەوەی تاکی عێراقی هەر لە ئەساسەوە باوەڕی بەگۆڕانکاری نییەو دەیەوێت دەست بەهەویەتی شەڕانگێزی خۆیەوە بگرێ‌و کاری لەسەر بکات‌و ڕۆژانە ئەنجام دانی ئەو شێوە شەڕانگێزە لە عێراق دا دووبارە دەبنەوەو تا ئێستا زمانی گفتوگۆکردن زۆر لاوازە، لەبەرامبەری دا زمانی شەڕو سڕینەوەو کوشتن زۆر بەهێزو ئاساییە ، دامەزراوەکانی کۆمەڵی مەدەنی زۆر لاوازن‌و هەندێکی زۆریان هیچ کاریگەریان نییەو هەر لە بنەڕەتیشدا سەر بەو حیزب‌و پێکهاتانەن، کە دژی گۆڕانکاری‌و عەقلیەتی شەڕانگێزین، بۆیە دەتوانین بڵێین، ئەگەرچی گۆڕانکاری بەرەو دیموکراسی لە عێراق دا زۆر لاوازەو بەم شێوە ژیانەو مومارەسەکردنی سیاسی‌و کۆمەڵایەتییەوە دورین لەوەی بتوانین ڕابێت، یاخود کار بۆ بەدیموکراسی کردنی کۆمەڵگا بکەین، کۆمەڵگایەك تاسەر مۆخ‌و ئێسقان دژی ئازادی‌و مافەکانی ئەوی تر بێت‌و ئامادەی گوێ گرتن نەبێت، چۆن دەتوانێت ژیانی دیموکراسی‌و مەدەنی قبوڵ بکات، کە گرنگترین بنەماکانی ژیانی دیموکراسی قبوڵ کردنی ئەویترو جیازیەکانە... بوونی دەستووری مەدەنی‌و دەوڵەتی یاسایە، دەوڵەتێك لەسەر بنەمای مافەکانی مرۆڤ‌و قبوڵ کردنی تەواوی بیروڕا ئازادەکان‌و ڕێزگرتن لەسەروەرییەکانی مرۆڤ.. عێراق هیچ یەکێك لەو بنەمایانەی تیا نییەو تا ئێستا هەچ دەستورو دەسەڵاتێك هاتبێتە سەر حوکم ئامادە نەبوو جیاوازییەکان قبوڵ بکات‌و بەرگری لەماف‌و سەروەرییەکانی مرۆڤ بکات، بەڵکو ئەو دەسەڵاتانە، یان لەسەر بنەمای مەزهەبی، یاخود عرقی دامەزراون‌و کاریشیان بووژاندنەوەی دڵ ڕەقی‌و خوێن ڕشتن بوو، بۆیە هەمیشە دواکەوتونە لەژیانی مەدەنی‌و یاسایی، کە پارێزەری مافەکانی هاولاتیان بێت بەبێ جیاوازی ڕەگەزی‌و ئەتنیکی‌و تایفی... دەوڵەتی عێراق بەئێستاشەوە کە خاوەنی فرەییەو دەسەڵات‌و پەرلەمان‌و دەستوری هەیە، بەڵام ئەوەی جێگەی قبوڵ کردن نییە جیاوازی ئەتنیکی‌و مەزهەبیەو ڕۆژانە کێشەی ئازادی بیروڕا هەیەو ناکۆکیە مەزهەبیەکانی عێراق لەئاستی خوێن ڕشتن دایەو هیچ جۆرە یاسایەکی مەدەنی بوونی نییەو ڕۆژانە تاکەکانی عێراق دەبنە سوتەمەنی دەستی تیرۆرو قبوڵ نەکردنی ئازادی ئەویتر. ئەم شێوە کارکردنەی تاکی عێراقی دوای ئەو هەموو ساڵە لە ئەزموونی دەوڵەت نەیتوانیوە بچوکترین بنەمای دیموکراسی